

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Система інформаційного забезпечення здійснює інформаційну підтримку ОВС у розкритті та попередженні злочинів, установленні й розшуку злочинців, подає багатоцільову статистичну, аналітичну та довідкову інформацію. На підставі проведеного аналізу ми можемо визначити, що сучасні технології необхідні для інформаційного забезпечення та підтримки прийняття рішень щодо організації та здійснення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку у повсякденних, звичайних умовах, за надзвичайних обставин (ситуацій), під час здійснення заходів правових режимів надзвичайного та воєнного стану, територіальної оборони, надання військової допомоги іншим державам, у загрозливий період та у разі початку війни (збройного конфлікту). Практика боротьби зі злочинністю переконливо свідчить не тільки про суттєву, а в багатьох випадках пріоритетну роль використання організаційно-правових основ інформаційного забезпечення у службово-бойовій діяльності ОВС як ланки, що значно зумовлює ефективність роботи всієї системи правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Дубко Ю.В. Службово-бойова діяльність органів внутрішніх справ: сучасний стан та перспективи розвитку / Ю.В.Дубко, С.А. Буткевич // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. - №2. – С.9-18.
3. Шмаков О.М. Напрямки подальшого розвитку теорії службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України / О.М. Шмаков. – Честь і закон. – 2005. - №2 – С.3-10.
4. Российская юридическая энциклопедия/ Гл. ред. А.Я.Сухарев. – М.: Инфра-М, 1999. – 301 с.
5. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2004. - 384с.
6. Калюжний Р.А. Інформаційне забезпечення державного управління (на прикладі системи органів внутрішніх справ) // Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. проф. Авер'янова В.Б. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С.395-405.
7. Про інформацію: Закон України від 13 січня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2011.- №32. - 313 с.
8. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - №74/98-ВР.
9. В.С. Цимбалюк Основи інформаційного права України: Навч. посіб. / за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного, П.В. Мельника. – К.: Знання, 2004. – 274 с.
10. Ромашко С.М. Опорний конспект лекцій з дисципліни "Інформаційні системи в менеджменті". – Львів: ЛІМ. – 2007. – 49 с.
11. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. - Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с.
12. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / за ред. Ю.Ф. Кравченка. – К.: НАВСУ, 1999. – 702 с.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Коморна Л.

(кандидат юридичних наук)

Анотація. Автор розглядає поняття та сучасні завдання систематизації екологічного законодавства, їх роль у реалізації екологічної функції Української держави.

Ключові слова: екологічне законодавство, систематизація екологічного законодавства, завдання систематизації екологічного законодавства.

Аннотация. Автор рассматривает понятие и задачи систематизации экологического законодательства, их роль в реализации экологической функции Украинского государства.

Ключевые слова: экологическое законодательство, систематизация экологического законодательства, задачи систематизации экологического законодательства.

Summary. The author analyzes the definition and tasks of environmental law systematization and its role in the realization of Ukraine's state ecological function.

Keywords: environmental law, environmental law systematization, the tasks of environmental law systematization.

Систематизація екологічного законодавства посідає важливе місце і в здійсненні правової політики Української держави. Правова політика вважається владно-управлінською діяльністю, спрямованою на визначення стратегії і тактики розвитку юридичної сфери державної діяльності і вдосконалення інститутів, пов'язаним з державним управлінням у різних галузях суспільного і державного життя, а також з організацією підготовки юридичних кадрів і розвитку правової науки[1; 2; 3; 4].

У комплексі таких завдань з державного управління найважливіше місце традиційно відводиться саме законодавчій діяльності, зокрема і в сфері еколого-правових відносин. Правова політика у цій сфері постає як системна діяльність уповноважених органів та посадових осіб щодо створення ефективного механізму правового регулювання екологічних відносин, зокрема і в частині найбільш повного забезпечення, гарантування та охорони екологічних прав і свобод людини і громадянина, формування високого рівня еколого-правової культури тощо.

Систематизація екологічного законодавства, у цьому сенсі, являє собою різновид правової діяльності (правової політики держави), що виражається у здійсненні системи взаємопов'язаних заходів з упорядкування чинних еколого-правових актів і має на меті надання відповідно ній галузі законодавства упорядкованості, чіткого структурування, сприяння вирішення численних екологічних проблем у сфері господарювання тощо.

Очевидно, не слід також применшувати і роль систематизації екологічного законодавства України у розвитку економіко-правового механізму охорони довкілля в Україні. Нагадаємо, що відповідна наукова концепція була розроблена в українській юридичній науці В.В. Костицьким[5; 6; 7].

Відповідно до неї в єдиному механізмі мають поєднуватися як економічні (власне економічні) регулятори, так і правові чинники. Він же передбачає у своїй структурі такі підсистеми, як організаційно-правова, інституційна, функціональна та економічна (ресурсна).

Систематизація екологічного законодавства сприяє дальшій інтеграції всіх цих підсистем, більш злагодженій та ефективній роботі такого механізму, посиленню ролі правових регуляторів у поєднанні власне економічних та юридичних інструментів охорони довкілля та природокористування.

Така систематизація також надає відповідній державній політиці у цій сфері більш чіткої цілеспрямованості, формальної визначеності, загальнообов'язковості, сприяє оптимізації та підвищенню ефективності правового регулювання відносин у галузі екології, застосуванню превентивних, оперативних, стимулюючих і примусових заходів до юридичних та фізичних осіб щодо використання природних ресурсів та їх відходів і юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Комплексна робота такого механізму має ґрунтуватися на систематизованому екологічному законодавстві України, яке враховує в правовій формі необхідність зміцнення економічних засад природокористування і природо охорони, діалектичну єдність і взаємодоповнюваність юридичних та економічних чинників задля забезпечення захисту та охорони екологічних прав людини і громадянина.

Серед спеціально-юридичних функцій систематизації екологічного законодавства України важливою є її функція засобу усунення і подолання галузевих правових колізій[8; 9]. Йдеться зокрема про те, що: 1) такі колізії є суперечностями юридичного характеру, які переходять у відкриті юридичні конфлікти, які виражаються не лише в еколого-правових нормах, але і в еколого-правових поглядах, екологічному праворозумінні, в еколого-правових позиціях і в більшості своїй зумовлені не співпадаючими інтересами суб'єктів екологічного права; 2) це особливі суперечності між окремо взятими правовими нормами, скерованими на регулювання одних і тих самих екологічних правовідносин[10; 11; 12].

Підґрунтя для цього існує в об'єктивному відставанні норм екологічного права від динамічного розвитку екологічних відносин; переважання в екологічному правовому регулюванні фрагментарного пооб'єктного підходу; наявності декларативних норм, не підкріплених ефективним правовим механізмом реалізації тощо[13].

До причин колізійності екологічного законодавства України В.І. Андрейцев, зокрема, відніс такі, як:

- 1) низький рівень еколого-правової культури створювачів окремих законів, їх необізнаність із системою вже чинного екологічного законодавства України;
- 2) прояви їх професійних амбіцій, прагнення до монополізму знань;
- 3) культивування хибних науково-технічних підходів;
- 4) політичні замовлення;
- 5) ігнорування практики застосування еколого-правових норм;
- 6) недосконаlostі законодавчого процесу;
- 7) поширення на правотворчий процес порядку апробації управлінських рішень;
- 8) відомчий суб'єктивізм;
- 9) неврахування громадської думки та незалежної еколого-правової експертизи;
- 10) відсутність системи обґрунтованих форм нормативно-правових актів та їх співвідношення;
- 11) прогалини законодавчого та іншого офіційного визнання екологічної політики;
- 12) ототожнення близьких, але різнопорядкових категорій і понять;
- 13) поресурсовий і галузевий підхід у регулюванні екологічних правовідносин;
- 14) відсутність організаційного та структурно-функціонального забезпечення тощо[13].

У структурі цілісного правового механізму подолання і розв'язання колізій в екологічному праві, концепція якого була розроблена Н.І. Хлуденковою (мається на увазі сукупність правових засобів, способів і процедур, спрямованих на запобігання появі та на розв'язання (усунення і подолання) колізій в екологічному праві[12]) центральне місце належить систематизації екологічного законодавства. Адже саме така систематизація спроможна забезпечити структурування правового матеріалу на єдиних засадах, інтегрувати різноманітні правові акти в єдину систему, усунути множинність актів на основі "економії" нормативного матеріалу, уніфікувати термінологію тощо.

Систематизація екологічного законодавства також враховує дані судової практики та міжнародний досвід щодо усунення колізій у цій галузі права. Відтак, така галузева систематизація сприяє подоланню таких колізій як у галузі правотворення, так і в правозастосовчій діяльності.

Водночас вона спроможна запобігти виникненню міжгалузевих правових колізій (між актами екологічного та інших галузей права) за рахунок посилення інтегрованості законодавства України в цілому та за умови проведення паралельних систематизаційних процесів в інших галузях законодавства держави.

Ці та інші функції систематизації екологічного законодавства України, очевидно, потребують подальших масштабних наукових досліджень як у науково-теоретичних, так і в суто прикладних цілях, зокрема з метою обґрунтування принципів удосконалення законодавства шляхом його систематизації.

Питання про принципи систематизації екологічного законодавства України є так само гостро дискусійним в юридичній науці. Адже нині не існує науково обґрунтованої теорії принципів галузевої систематизації законодавства взагалі[14; 15].

Водночас розробка таких принципів необхідна для правильної організації самого систематизаційного процесу, скеровування його в потрібному для цілей систематизації річизі. Ці принципи відіграють важливу роль також і у відборі нормативного матеріалу для проведення відповідних робіт, розподілу компетенції між органами, уповноваженими на проведення систематизації, тощо.

Вважаємо, що систематизація відповідних принципів має ґрунтуватися на загальноправовій доктрині принципів права, розробленій у сучасній юридичній науці, зокрема і українськими науковцями[16].

У перекладні з латини термін "принцип" (principium) означає «основу», «начало», «основоположення», «керівну ідею», «основне правило поведінки». Принципом називають узагальнення найтипівіших риси чогось, що виражає і констатує закономірність, покладену

в основу пізнання чи науки. У принципах втілюється безпосереднє узагальнення досвіду і фактів, результатом яких може стати основна ідея, що слугуватиме побудові наукової теорії або ж закон, в якому мають знайти відображення суттєві і необхідні відносини дійсності.

Очевидним є те, що принципи систематизації екологічного законодавства ґрунтуються з одного боку на загальноправових засадах систематизації і, з другого боку – на спеціально-галузевих основах такої систематизації.

При з'ясуванні загальноправових принципів систематизації законодавства треба виходити з того, що систематизація сама по собі являє собою деяку діяльність уповноважених на те органів. При цьому така діяльність відбувається як у площині право творення, так і в площині правозастосування.

Водночас систематизація піддається впливу загальноправових принципів (принципів права як системи). Система права обумовлює системну ж дію його принципів, а відтак і прямо впливає на систематизаційні процеси законодавства в цілому, систематизацію в межах окремих галузей та інститутів тощо.

Водночас невірно було б ототожнювати принципи систематизації з принципами лише правотворчої діяльності, оскільки не завжди систематизація законодавства призводить до утворення якісно нових правових актів, зміни змісту таких актів тощо.

З цієї точки зору, принципи систематизації екологічного законодавства ґрунтуються на принципах систематизації законодавства як таких, а своєрідність принципів галузевої систематизації обумовлюється специфікою предмету і методу правового регулювання в межах даної конкретної галузі права, яка виступає як зміст відповідної галузі законодавства, а також особливостями правотворчого та правозастосовного процесів у межах формування, змін та реалізації системи екологічного законодавства України.

Слід також окремо зробити застереження з приводу того, що сама по собі правотворча діяльність, як відомо, теж не є однорідною. Тож в юридичній науці склалася думка щодо необхідності виокремлення принципів законодавствування, які також чинять суттєвий регулятивний вплив на галузеву систематизацію з огляду на значну специфіку саме законодавчої діяльності як діяльності спеціального органу, уповноваженого творити закони, визначаючи при цьому засади внутрішньої і зовнішньої політики України (див. п. 1 ч. 1 ст. 85 Конституції України[17]).

Із цього погляду можна по-різному оцінювати принципи стратегічної та поточної систематизації екологічного законодавства України залежно від рівня та глибини систематизаційного процесу, обсягів такої систематизації, ступеня його радикальності чи консерватизму.

В юридичній науці сформульовано підходи до визначення принципів кодифікації (систематизації) як до основних ідей, настанов, які визначають зміст відповідного процесу[18]. Водночас так загальне визначення потребує розкриття, деталізації через уточнення галузевої специфіки відповідного законодавчого масиву.

На нашу думку, з огляду на наведені міркування, під принципами систематизації екологічного законодавства України слід розуміти вихідні, фундаментальні правові ідеї, що виражають, втілюють, охоплюють найсуттєвіші закономірності та підвалини організації, здійснення і забезпечення систематизації екологічного законодавства України.

Це відносно самостійні правові положення, що відіграють програмуючу, скеровуючу роль у розумінні суті і змісту конкретних процесів галузевої систематизації законодавства, прямо обумовлюють її специфіку.

Головна їх мета – окреслення найсуттєвіших, наскрізних для правотворення і правореалізації вихідних моментів діяльності суб'єктів систематизаційного процесу щодо правильної, належної, найбільш оптимальної та ефективної організації його, забезпечення його прогнозованості, системності, послідовності, єдності в регулюванні комплексу екологічних правовідносин тощо.

Н.Б. Єльчанінова називає такі наукові принципи систематизації законодавства, як: принцип виділення об'єкта (цілого чи частини); принцип виділення необхідного мінімуму елементів, що дозволять отримати більш повне описання галузі законодавства; принцип

послідовності описання множини актів у порядку ієрархії; принцип несуперечливості самої моделі[19].

Концепцією розвитку законодавства України на 1997-2005 рр. були визначені такі принципи систематизації, які можуть застосовуватися при конструюванні моделі правових принципів систематизації екологічного законодавства України: 1) планування; 2) науковість; 3) демократизм; 3) гласність; 4) законність; 5) системність[20].

У теорії систематизації українського законодавства також виокремлюються такі принципи (за Н.М. Пархоменко):

1) науковості – заснування процесу узгодження актів на положеннях науково обґрунтованих концепцій і програм;

2) законності – вимога систематизувати акти, що відповідають Конституції та прийнятті в межах компетенції органу правотворчості;

3) професійності – використання в процесі систематизації професійних знань і навичок, здійснення систематизації спеціально підготовленими фахівцями;

4) стабільності – здійснення систематизації постійно та у відношенні всіх різновидів нормативно-правових актів;

5) нормативності – забезпечення закріплення процесу систематизації на нормативному рівні і гарантування його обов'язкового характеру;

6) процедурності – забезпечення наявності послідовних стадій, що визначають правомірний характер систематизації;

7) повноти інформаційного масиву – фіксація необхідності здійснення законодавства у певній сфері;

8) достовірності інформації про систематизацію, що засновується на використанні офіційних джерел опублікування нормативних актів та своєчасної фіксації внесених до актів змін;

9) зручності користування систематизованим матеріалом – забезпечує оперативний та якісний пошук необхідних даних про право[21].

Інші дослідники (зокрема, С.В. Бобровник) пропонують, розглядаючи систематизацію законодавства, вирізняти такі принципи цього різновиду юридичної діяльності:

1) законодавчий рівень – існування нормативно визначеної процедури систематизації актів;

2) демократизм – відсутність формально-бюрократичних підходів до впорядкування правового матеріалу; відкритість процесу систематизації, його відповідність правовим вимогам, а не політичним догмам, поширеним на рівні держави;

3) узгодженість процесу та змісту актів, що систематизуються; процес уніфікації актів не може суперечити їх змісту; акт, що є результатом систематизації, не повинен мати повторів і суперечностей;

4) доступність процесу систематизації – поінформованість суб'єктів, які здійснюють систематизацію, щодо їх можливої та необхідної поведінки, а також моделі і форми систематизації; доступність тексту процедурного акту, що є певним джерелом правової інформації;

5) законність – відповідність процесу систематизації Основному Закону держави, змісту вищих в ієрархії нормативно-правових актів та повноваженням органам державної влади, що здійснюють систематизацію;

6) адекватність акта, що з'являється внаслідок реалізації процесу систематизації; спрощення користування нормативним матеріалом, його вдосконалення;

7) стабільність має забезпечити настання результату, досягнення поставленої мети;

8) цілісність процесу систематизації – послідовність у здійсненні актів поведінки, виникненні та припиненні відповідних правовідносин, зміни однієї стадії іншою; синхронність тощо[22].

Враховуючи, що систематизація законодавства являє собою різновид правотворчої діяльності, то на неї можна поширювати і принципи правотворчості, зокрема, такі, як:

- оперативність — незволікання з підготовкою проектів нормативних актів;
- поєднання динамізму і стабільності - створення стабільного нормативного акта і одночасно можливість вносити до нього доповнення і зміни;
- плановість - за функціональним призначенням актів і строками їх прийняття;
- старанність і скрупульозність підготовки нормативних актів
- відсутність скоростиглих і непродуманих проектів;
- професіоналізм - залучення до розробки нормативних актів кваліфікованих спеціалістів із відповідних галузей науки, вчених-юристів і юристів-практиків, які мають необхідні знання і досвід;
- техніко-юридична досконалість — упорядкування нормативно-правових актів з урахуванням правил, способів, прийомів юридичної техніки, які є обов'язковими для правотворчих органів[23].

До принципів галузевої систематизації відносять також відповідність цілей та характеру систематизації рівню соціально-економічного розвитку суспільства; наукова обґрунтованість; визнання пріоритету прав і свобод людини і громадянина у правовому регулюванні відповідного комплексу правовідносин; гармонізація національних норм із загальновизнаними міжнародно-правовими нормами; повнота, всебічність, комплексність, безперервність і поетапність систематизації[18].

На завершення зазначимо, що питання про принципи систематизації екологічного законодавства є основною теоретико-методологічною умовою проведення кодифікації екологічного законодавства та розробки проекту екологічного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Селіванов В. Правова політика України (деякі теоретичні питання сутності, змісту і технології) // Право України. - 2001. - №12. - С. 6-13.
2. Бідей О. Суб'єкти правової політики в Україні // Право України. - 2007. - №4. - С. 97-99.
3. Малько А.В., Шундилов К.В. Правовая политика современной России: цели и средства // Гос-во и право. - 2001. - №7. - С. 15-22
4. Коробова А.П. Правовая политика как общетеоретическая проблема // Правовая политика и правовая жизнь. - 2001. - №2. - С. 41-46.
5. Костицький В.В. Екологічна функція держави та економіко-правовий механізм охорони довкілля // Право України. - 2004. - №1. - С. 147
6. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: Держава. Право. Економіка. (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища України). - 2-е вид. - К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2004. - С. 168-187.
7. Романко С. Особливості економіко-правового механізму забезпечення екологічної безпеки // Право України. - 2007. - №6. - С. 85-89.
8. Лилак Д.Д. Проблеми колізій у законодавстві України. - Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. - К., 2004.
9. Назаренко Є.В. Систематизація законодавства - шлях до усунення колізій у праві України // Конституція України та проблеми систематизації законодавства. - Збірник наук. праць. - Вип. 5. - К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1999. - С. 22-31.
10. Хлуденева Н.И. Правовая природа юридических коллизий в экологическом праве // Правовые проблемы охраны окружающей среды: сборник докладов научно-практической конференции. - М.: Изд-во «Наука и кооперативное образование», 2003. - С. 139-143
11. Хлуденева Н.И. Устранение коллизий в экологическом законодательстве // Журнал российского права. - 2003. - №5. - С. 119-123
12. Хлуденева Н.И. Коллизии в экологическом праве. - Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. - М., 2007.
13. Андрейцев В.І. Колізії як нагальна передумова кодифікації екологічного законодавства // Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики. Матер. наук.-практ. конф. - К.: Генеза, 1996. - С. 57-60.
14. Свердлык Г.А. Законодательство о научно-техническом творчестве в СССР и основные принципы его систематизации // Совершенствование законодательства СССР по изобретательству. Сборник докладов и сообщений научно-практической конференции. - М.: Изд-во ВНИИПИ, 1980. - С. 157-161.
15. Ксенофонов В.В. Систематизация российского законодательства. (Принципы и процедуры). - Дис. ... к.ю.н. - М., 2003. - 167 с.
16. Колодій А.М. Принципи права України. - К.: Юрінком Інтер, 1998. - 208 с.
17. Конституція України // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 - 1996 р., № 30, стаття 141.
18. Адміністративне право України. Академічний курс. Підручник: У двох томах: Т. 1: Загальна частина / Редкол.: В.Б. Аверьянов (голова). - К.: Юридична думка, 2004. - С. 151.

19. Ельчанинова Н.Б. Формализация и систематизация нормативных документов // Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета. - №1. – Организационно-экономические и правовые проблемы муниципального управления. – Таганрог: ТГРУ, 1999. – С. 142.
20. Концепція розвитку законодавства України на 1997-2005 роки. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. – С. 19-21.
21. Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – С. 34-35.
22. Бобровник С.В. Систематизація законодавства як різновид юридичної діяльності // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1999. - С. 119-120.
23. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. - Х.: Консум, 2001. - С. 296-297.

ДІАЛЕКТИКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ АБО «ІНТЕРВ'Ю» З ГЕГЕЛЕМ

Костенко О.Б.

*(кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та держави Київського
національного університету імені Тараса Шевченка)*

Колись А.Ф. Лосев казав про Платона як “вічну проблему”. Гадаю, що такою проблемою, але наближеною до нашої сучасності є Гегель. І дотепер ми не можемо уявити - коли, при яких обставинах і ким вона буде остаточно вирішена. Звичайно в цьому есе я далекий від мети “бути думкою” самого Г.В.Ф. Гегеля або “керувати” нею, а також від того, щоб спекулювати на тих аспектах сучасного знання, які мислитель не знав і не міг знати. Але сьогодні гегелівська думка “допомагає” нам творчо зрозуміти ідеальні правові засади нашого суспільства, політичну траєкторію української історії в європейській цивілізації, з'ясувати національні та державно-правові пріоритети.

Спробуємо вгадати “думку Гегеля” з іншого історичного простору, спробуємо подивитися крізь призму його уявлень на важливі для нас сьогодні суспільні проблеми, одною з яких є розуміння діалектики громадянського суспільства і держави. Саме ця діалектика і буде певним фокусом для вирішення проблеми свободи людини. Навряд чи можна погодитися з думкою, що Гегель не спромігся дати переконливу відповідь на запитання про індивідуальну свободу індивіда в силу того, що зрозумів її не як розвиток внутрішніх потенцій суспільного індивіда, але як єднання індивіда із духовною субстанцією, як реалізацію абсолютного духу в культурній та історичній діяльності людини. Уже усією своєю творчістю, розвитком свого власного мислячого духу Гегель довів, що така критика несправедлива. При всьому критичному ставленні до категорії “абсолютного духу” як поза нами суцільної абстракції, не можна не визнати, що гегелівське пізнання “абсолюту” стало насамперед результатом творчої сили його думки. Думки, яка є вільною у своїй колосальній напрузі та внутрішньому трагізмі, думки парадоксальної, думки, що вільно породжувала свою власну історико-культурну межу.

Саме діалектика громадянського суспільства і держави Гегеля демонструє зіткнення, конфлікт різних принципів та станів свободи. Свободи, що реалізується на різних рівнях соціального буття, свободи різних соціальних сил, свободи нереалізованих можливостей. Діалектика свободи й проявляється у взаємодії держави і громадянського суспільства, що дозволяє оцінити природу їх взаємного впливу. Молодий або «ранній» Гегель розуміє природу взаємодії держави та громадянського суспільства більш різноманітно та динамічно. Ось чому аналіз ідей раннього Гегеля у більший мірі дозволяє досягнути цілісної суперечливої природи суспільства, а тому й знайти певний ключ до інтерпретації «Філософії права», ідеї якої пов'язують із специфікою поглядів «пізнього» Гегеля. Саме у «Філософії права» визначається верховенство держави над громадянським суспільством внаслідок чого й у соціальному розумінні свободи домінують етатистські мотиви. Але у творах «раннього» Гегеля ми спостерігаємо більш виражений паритет громадянського суспільства та держави у порівнянні з системною філософсько-правовою та методологічною формою пізнього періоду творчості. Тому й виникла необхідність “синтезувати” ідеї “молодого” та “пізнього” Гегеля,